

ART, PENSAMENT I MEMÒRIA. PORTBOU, FRONTERA D'EXILIS

Joan Boada Masoliver, Imma Font Mareñà, Montse Miquel Castellsagué, Òscar Iranzo

Céspedes, Guerau Palmada Auguet, Albert Pascual Prats.

Institut Santiago Sobrequés. Girona.

Resum

És una activitat que es porta a terme a la població fronterera de Portbou, dirigida a l'alumnat de 1r de batxillerat. L'objectiu és transmetre els valors democràtics estudiant a fons els períodes de la nostra història on el feixisme i la barbàrie en varen ser protagonistes. Això és la memòria democràtica. Una memòria que ens serveixi per analitzar el present, que faci d'antídoto contra el verí del neofeixisme que s'estén en l'actualitat en tots els àmbits, també a les aules. Al mateix temps que serveixi de recordatori del exilis que moltes persones pateixen en l'actualitat fruit de les guerres, la intolerància i l'odi.

Aquest projecte pretén treballar un procés històric, l'exili, un home perseguit pel feixisme, Walter Benjamin i un territori, Portbou, com a poble fronterer on s'erigeix un Memorial, *Passatges*, de Dani Karavan, a les víctimes de la barbàrie feixista. L'alumnat llegirà textos del filòsof alemany, reflexionarà sobre el paper de la frontera en els exilis i elaborarà una "llibreta d'artista" amb el treball de camp fet a Portbou.

Paraules claus: Walter Benjamin, exili, art, Dani Karavan, Guerra d'Espanya.

Resumen

Es una activitat dirigida a los estudiantes de 1º de bachillerato que se realiza en la población fronteriza de Portbou. Tiene como objetivo transmitir los valores democráticos estudiando a fondo los periodos de nuestra historia donde el fascismo y la barbarie fueron protagonistas. Esto es la memoria democrática. Una memoria que nos sirva para analizar el presente, que haga de antídoto contra el veneno del neofascismo que se extiende en todos los ámbitos, también en las aulas. Al mismo tiempo que sirva de recuerdo de los exilios que en la actualidad sufren muchas personas fruto de las guerras, la intolerancia y el odio.

Este proyecto pretende estudiar un proceso histórico, el exilio, un hombre perseguido por el nazismo, Walter Benjamin y un territorio, Portbou, un pueblo fronterizo donde se erige un Memorial, *Passatges*, de Dani Karavan, a las víctimas de la barbarie fascista.

El alumnado leerá textos del filósofo alemán, reflexionará sobre el papel de la frontera en los exilios y elaborará una "libreta de artista" con el trabajo de campo hecho en Portbou.

Palabras clave: Walter Benjamin, exilio, arte, Dani Karavan, Guerra de España.

Abstract

This is an activity for students in the first year of baccalaureate that takes place in the border town of Portbou. It aims to transmit democratic values by studying in depth the periods of our history where fascism and barbarism were the protagonists. This is the democratic memory. A memory that helps us to analyse the present, that acts as an antidote to the poison of neo-fascism that is spreading in all areas, including the classroom. At the same time, it should serve as a reminder of the exiles that many people are currently suffering as a result of wars, intolerance and hatred.

This project aims to work on a historical process -exile-, a man persecuted by Nazism -Walter Benjamin -, and a territory -Portbou-, a border town where a Memorial named *Passatges* by Dani Karavan, is erected to the victims of the fascist regime.

The students will read texts by the German philosopher, reflect on the role of the borders in exile and produce an 'artist's notebook' with the fieldwork done in Portbou.

Keywords: Walter Benjamin, exile, art, Dani Karavan, Spanish War

“En una situació sense sortida no tinc més opció que posar-hi fi. Serà un petit poble dels Pirineus on ningú em coneix on la meva vida acabarà”. Són les darreres paraules que el filòsof Walter Benjamin va redactar en una breu nota el 26 de setembre de 1940 al poble empordanès de Portbou abans de morir, i que exemplifica el drama de milers de refugiats jueus que escapaven de la persecució nazi creuant la frontera dels Pirineus amb França durant la II Guerra Mundial (1939-1945). Un any abans, al poble de Portbou, el febrer de 1939 prop de mig milió de republicans (polítics, soldats i població civil) va fer el mateix camí en sentit contrari, quan fugien de la brutal repressió franquista a la fi de la Guerra d'Espanya (1936-1939), amb l'esperança d'un acolliment de la França republicana que finalment els va rebre amb unes condicions infames i directament internats en camps de concentració a l'altra banda dels Pirineus. Tots aquests fets històrics van motivar la creació d'un projecte interdisciplinari entre les àrees d'Història, Filosofia i Dibuix Tècnic/Art.

L'objectiu de l'activitat és transmetre els valors democràtics estudiant a fons els períodes de la nostra història on el feixisme i la barbàrie en varen ser protagonistes. Això és la memòria democràtica. Una memòria que ens serveixi per analitzar el present, que faci d'antídot contra el verí del neofeixisme que s'estén en l'actualitat en tots els àmbits, també a les aules. Al mateix temps que serveixi de recordatori del exilis que moltes persones pateixen en l'actualitat fruit de les guerres, la intolerància i l'odi.

Aquest projecte pretén treballar un procés històric, l'exili, un home perseguit pel feixisme, Walter Benjamin i un territori, Portbou, com a poble fronterer on s'erigeix un Memorial, *Passatges*, de Dani Karavan, a les víctimes de la barbàrie feixista.

ART

En l'àmbit artístic, l'alumnat de batxillerat aprofundeix en l'obra de l'escultor israelià Dani Karavan (1930-2021), i en concret visita el memorial *Passatges* de Portbou. Aquest memorial enterrat i dissenyat amb acer i vidre commemora els 50 anys de la mort del filòsof Walter Benjamin, situat a l'entorn del cementiri, amb una interacció simbòlica amb el paisatge i la història amb una escala que davalla cap a les aigües del mar Mediterrani. L'alumnat coneix l'obra de Karavan a Portbou, on realitza esbossos a llapis i fotografies, i després dins l'aula analitza l'obra *Passatges* des del punt de vista del color, la lluentor, transparència, textures, contrastos, les masses i línies dominants i la seva integració al paisatge mediterrani. Cada alumne dissenya una petita "llibreta d'artista" amb el treball de camp fet a Portbou, alguns dibuixos treballats a l'aula que inclouen esbossos en perspectiva axonomètrica i escrits sobre la visita. La llibreta d'artista de creació individual és l'expressió gràfica dels tres eixos que vertebreren aquest projecte: Art, Pensament i Memòria.

PENSAMENT

En l'àrea de filosofia, es treballa amb l'alumnat de batxillerat la vida i l'obra del filòsof alemany Walter Benjamin (1892), mort a Portbou l'any 1940. El professorat de filosofia explica i treballa la biografia i les reflexions d'aquest filòsof amb l'objectiu d'aprofundir en el seu pensament. Ho fan a partir de la lectura oral de diversos fragments de textos en la biblioteca especialitzada a la població de Portbou. Es tracta d'una sèrie de textos centrats en qüestions d'art (estètica), gnoseologia (epistemologia) i, especialment, en relació al sentit de la història i del pas del temps (metafísica/ètica). Els fragments a partir dels quals es reflexiona són *Tesis sobre la filosofia de la història*, *L'obra d'art en l'era de la seva reproductibilitat tècnica* i diverses *Cartes*. A part d'aquestes lectures, també s'analitza, des d'un punt de vista filosòfic, el dibuix a tinta xinesa *Angelus Novus* (1920) del pintor suís Paul Klee (1879-1940) inspirada en una llegenda hebrea, adquirida per Walter Benjamin, i que fou l'origen de la seva teoria històrica. També és visitarà l'exterior de l'antic Hotel França, on hi va passar els seus darrers dies.

MEMÒRIA

Dins l'àrea d'Història, el professorat explica el context històric dels Pirineus com a frontera durant la Guerra d'Espanya, l'exili republicà i la II Guerra Mundial durant la fugida de molts jueus de la persecució nazi. S'aprofundirà en l'exili republicà durant el febrer de 1939 amb internament forçós i en condicions miserables de població civil i excombatents de la República als camps de refugiats a França. Dins aquest context històric, es visita l'estació ferroviària internacional de Portbou com a lloc de fugida en motiu de les guerres europees. La visita continua pel centre històric de la població, amb la

visita dels edificis ferroviaris i l'Hotel França, on va morir Walter Benjamin després de creuar la frontera, i finalment el cementiri mediterrani encarat al mar on es troba la seva tomba. Un cop introduït el personatge de Walter Benjamin des del punt de vista històric, es continuarà amb el relat de la frontera pirinenca durant la II Guerra Mundial, el govern col·laboracionista de Vichy i la persecució dels jueus per part de la Gestapo i la policia francesa a la frontera. Precisament al pas fronterer del coll de Belitres hi ha la Caseta dels Alemanys i altres fortificacions nazis que controlaven la fugida dels jueus del règim nazi.

Per acabar, es fa una reflexió final amb l'alumnat de batxillerat entre el paper de frontera dels Pirineus al llarg del segle XX com a lloc de pas i exili en motiu dels conflictes bèl·lics europeus respecte a les noves "fronteres" existents avui en d'altres enfrontaments, com ara les guerres d'Ucraïna, Gaza o l'èxode africà cap a Europa, i que actualment són responsables de milers de tragèdies humanes i refugiats a diferents països del món.

“S’ha de recuperar, mantenir i transmetre la memòria històrica, perquè es comença per l’oblit i s’acaba amb la indiferència”.

José Saramago